

memo

Verslag begeleidingsgroep participatie in
aardgasvrije wijken 31 maart 2021

Inleiding

Op 31 maart 2021 kwam de Begeleidingsgroep Participatie in Aardgasvrije Wijken (verder: begeleidingsgroep) bijeen in een online bijeenkomst. Dit was de eerste bijeenkomst in 2021.

Gezamenlijke plaatsbepaling

Het Programma Participatie in Aardgasvrije Wijken onderzoekt in welke omstandigheden welke type participatie effectief is in het aardgasvrij maken van wijken. Eind 2021 zal hierover een e-conference georganiseerd worden. Om antwoord te vinden op de vraag waar de begeleidingsgroep nu staat wordt de deelnemers gevraagd hoe tevreden of ontevreden zij zijn over de stand van participatie in de aardgasvrije transitie. De definitie van de aardgasvrije transitie wordt breder gepakt dan alleen het PAW: het gaat om alle wijken en gemeentes die aardgasvrij moeten worden.

Op de schaal van helemaal niet tevreden tot zeer tevreden worden een aantal opmerkingen toegelicht.

Helemaal niet/beetje tevreden

- De dialoog, in de begeleidingsgroep en in het land, is goed, maar het zijn bubbels. Het moet een maatschappelijk gedragen gesprek worden om de samenlevingstransitie voor iedereen voor elkaar te krijgen.
- Het woord 'participatie' is in deze context lastig omdat al besloten is dat er aardgasvrije wijken komen.
- Zolang men zegt 'vanaf nu mag aardgasvrij niet meer' zonder duidelijk te maken wat dan wel, kun je niet op participatie rekenen.
- Commerciële bedrijven zien een burger als klant waar ze facturen naar kunnen sturen, en niet als participant. De individuele gebruiker moet empowered worden om alle rollen en functies te vervullen die voorheen in handen waren van grote machten.

Enigszins tevreden

- Bij gemeenten neemt het besef toe dat een ambtenaar die aan de energietransitie werkt, samenwerkt met andere transitie in dat gebied. Er is te weinig ruimte om te onderzoeken wat integraal werken betekent en welke rol bewoners hebben. Corona maakt dat extra lastig.
- Er is kritiek op het PAW dat er te weinig gestructureerd geleerd werd. Er zijn dingen ondernomen om dat goed op orde te krijgen, zoals de reflectieve monitor, en de samenwerking van de Participatiecoalitie met het PAW richting een kennisagenda. Er wordt veel opgehaald over participatieaanpak in de wijk, of de vormen nu werken of niet.

- Er zijn verschillende niveaus, processen en doelen van participatie. Het proces van participatie in een project met als doel 'we willen in deze straat resultaten behalen' is iets anders dan participatie in een beleidsontwikkeling, waar je werkt in een kleine groep voor een grote groep voor een langere termijn.

Zeer tevreden

- Het gesprek gaat van wijk naar straat naar woning (maar zonder passend aanbod).

Overige opmerkingen:

De overheid heeft de reflex om de transitie te verdelen over grote spelers. Het is een gewoonte om te kijken naar de energiebedrijven. Dat staat de transitie in de weg.

De transitie levert mooie initiatieven maar de vraag is of de systeemverandering al op gang is. Er is geen model voor de plaatsing van maatschappelijk eigendom. In de zin van eigenaarschap kan de transitie pas succesvol zijn als men begrijpt wat dat eigenaarschap is. Dat raakt ook aan ander domeinen, zoals de zorg, en is niet alleen in deze transitie op te lossen.

Het is lastig met de bestaande instituties, en wet- en regelgeving die er nog niet op is geënt. Voor gemeenten is het moeilijk om ruimte te bieden of te kiezen als de keuze een doodlopend straatje kan zijn omdat het nog niet geborgd is.

Er moet voor worden gezorgd dat wat geleerd wordt, zowel programmatisch als in de initiatieven, goed bij elkaar komt. Het lukt nog niet zo goed de brug te slaan naar stromen van kennis en ervaringen. De intermediaire organisaties zitten de stroming soms in de weg.

Update van het Programma Aardgasvrije Wijken

PAW en de wijkaanpak zitten niet altijd in de positieve sfeer. Omgekeerd geven de problemen die op tafel komen aan dat er veel wordt opgehaald en dat knelpunten naar boven komen. De stap naar institutioneel leren moet aan het einde worden gezet. De belangrijkste bron voor de voortgangsrapportage is de reflectieve monitor. Er zijn gesprekken gevoerd met alle gemeenten over de problemen die zij identificeren.

Er komt veel op gemeentes af, zoals de Omgevingswet en de Wet decentraal bestuur. De VNG probeert een gezamenlijke afstemming te hebben. Met de Participatiecoalitie wordt gewerkt aan drie themasessies over het democratische samenspel. Er ontstaat een nieuw speelveld. Er wordt gedragspsychologisch onderzocht waarom sommige mensen wel op de hoogte zijn dat dit speelt en het geld hebben om te investeren, maar het niet doen.

Gemeenten zijn gewend om marktgericht te denken. De overheid heeft ook een rol als hoeder van het publiek belang. De uitdaging is hoe de overheid beter een publiek belang dient met de energietransitie. VNG en OFL werken aan een nieuw sociaal contract over de nieuwe governance-rol van gemeenten.

Update OFL

Het OFL heeft als rol om signalen af te geven aan het PAW-bureau. Zo is op aangeven van de begeleidingsgroep in de tweede uitvraag een criterium opgenomen inzake het geven van ruimte aan initiatief in de wijk.

Mensen in de wijken zijn meer betrokken bij het vraagstuk dan aanvankelijk leek. In plaats van te starten vanuit de gedachte dat je met overtuigingskracht de strubbelende burger mee moet trekken kun je ervan uitgaan dat er een beweging is die je kunt benutten of waar je aan

kan bijdragen. Geprobeerd is het begrip participatie beter te duiden, vanuit een wederkerige participatiedynamiek: het is ook maatschappelijk initiatief waar de overheid aan moet leren bijdragen. Een wijk is niet altijd een eenheid. In plaats van de specifieke grenzen van een wijk kan je ook te maken hebben met een ecosysteem, zoals een sportveld, of kleinere units zoals een straat of woning. Aan de betrokken ministeries is gevraagd om integraler te gaan werken.

Het programmateam heeft na een evaluatie de participatieladder geüpdatet. Eigenaarschap is nu ook onderdeel van de participatieladder. Er zijn situaties waar een overheid een andere strategie kiest dan maatschappelijk initiatief. Dat kan, zolang je het duidelijk en uitlegbaar maakt en hier gezamenlijk keuzes in maakt.

Het OFL focust dit jaar op koplopers en intermediairs. De verhalen van de 'moedige praktijken' zijn nodig, waar mensen met elkaar beginnen samen te werken en het deels al lukt.

Verdieping Koplopers en lokaal eigendom

De rol van koplopers in aardgasvrije wijken is dit jaar een van de pijlers in het actieonderzoek van het OFL. De begeleidingsgroep speelt een rol in de duiding van de waarde van koplopers. Vooruitlopend op een gezamenlijke inventarisatie van wat er echt speelt, wordt als startpunt gezien dat koplopers een groeiende rol hebben in aardgasvrije proeftuinen en de brede transitie. Van de 46 proeftuinen hebben er 12 een samenwerking met gemeenten of energiecoöperaties. Er is een doorlopende stijging van het aantal energiecoöperaties in Nederland. Dat sluit aan bij de ambities in Nederland vanuit het klimaatakkoord. Het streven naar 50% lokaal eigendom gaat niet direct over aardgasvrij maar is er wel aan gerelateerd. Het idee dat bewoners/burgers zelf een rol pakken in de samenleving wordt gezien als manier van democratische vernieuwing en potentieel een effectieve oplossing.

Tegelijk lijken er uitdagingen te spelen. Uit de publicatie van Platform31 en Hier Opgewekt blijkt bijvoorbeeld dat het belangrijk is om koplopers in de samenwerking met instituties ruimte te geven. Dat leidt tot spanning en dilemma's, die een verandering van het systeem nodig maken. De studie van het PBL wijst op twijfels over de opschaalbaarheid. Deze transitie vraagt om maatwerk in de wijken. Een doelstelling van het experimenteerprogramma is wel om uiteindelijk naar opschaalbare oplossingen te gaan.

De PBL-studie kijkt ook naar de relatie van koplopers met de rest van de buurt. De betrokkenen zijn vaak al een selecte groep in de wijk, bijvoorbeeld hoogopgeleid en op leeftijd. De studie van Platform31 en de publicatie van de Participatiecoalitie geven aan dat juist de koplopers als geen ander in staat zijn om relaties met buurt te leggen.

Begrippen als 'opschalen' vallen onder industriële terminologie, waar ook een bepaald denken bij hoort. De verschillende concepten stroken niet altijd met de taal. De begeleidingsgroep moet onder elkaar begrijpen wat eronder wordt verstaan.

De groep gaat in break-outs uiteen om dit verder te bespreken. Men geeft met gekleurde virtuele post-its op de online Mural antwoord op de volgende vragen:

"Wat kunnen koplopers betekenen voor de aardgasvrije transitie?"

"Hoe leggen ze verbindingen met de bredere buurt?"

"Hoe werken koplopers en betrokken instituties samen?"

"Wat zou hierin beter of anders moeten?"

Hieronder een overzicht van belangrijke inzichten uit de verschillende gesprekken:

'Koplopers' gaat niet alleen over bewoners

- Andere rollen kunnen net zozeer koploper zijn, denk aan ambtenaren, bestuurders, professionals, ondernemers, enz.
- Bovendien hoeven koplopers niet per se individuen/personen te zijn. Denk aan de voetbalclub die een rol pakt in het verduurzamen van de wijk.
- Hoe we het woord koplopers gebruiken maakt uit. Een mogelijke nieuwe definitie: koplopers zijn (groepen van) mensen binnen wijken en instituties die proactief bijdragen aan een noodzakelijke transitie.

De waarde van koplopende bewoners:

- Koplopers dragen op verschillende manieren bij aan de aardgasvrije transitie. Ze creëren werkelijke oplossingen en alternatieven. Ze laten zien dat en hoe het kan, en trekken daar anderen in mee/sporen daar anderen toe aan. Ze vervullen een voorbeeldfunctie en jagen de transitie aan.
- Koplopers geven ook in de brede zin vorm aan een nieuwe maatschappelijke ordening (tussen overheid, markt, samenleving), of dagen daar in ieder geval toe uit.
- Wat koplopende bewoners doen is niet per definitie 'goed'. Wat zij vinden/willen creëert niet automatisch publieke waarde. Bewoners kunnen ook particuliere doelen nastreven en/of hun kennis als strategisch wapen gebruiken (de geijkte jurist die de gemeente procedeedt over het een of ander). (Groepen) bewoners kunnen het niet eens met elkaar zijn en zelfs onderling met elkaar in conflict raken.
- Publieke waarde creëren is echter ook niet per se een verantwoordelijkheid van bewoners, maar wel iets wat zij potentieel kunnen doen. De vraag is daarom vooral hoe dit kan worden aangemoedigd/ondersteund vanuit het institutionele systeem.

Koplopende bewoners en hun verbinding met de rest van de buurt

- Koplopers zijn niet (per se) representatief voor de buurt. Als koplopers te eenzijdig zijn in hun afspiegeling, kunnen ze anderen afschikken. Participatie van enkelen garandeert ook niet inclusieve uitkomsten.
- Koplopers dragen echter ook niet de verantwoordelijkheid van representativiteit/inclusiviteit. Instituties hebben die systeemverantwoordelijkheid.
- Koplopers hebben wel veel potentie om de buurt te betrekken. Ze kennen de buurt als geen ander. Ze vervullen een netwerkrol in de buurt. Ze kunnen de verbinding leggen met verschillende groepen. Koplopers worden echter niet ondersteund (door bijvoorbeeld gemeenten) in het leggen van verbindingen met de buurt.

Samenwerking koplopende bewoners en instituties

- Koplopers dagen instanties uit om nieuwe routines te ontwikkelen.
- Instituties moeten veranderen richting koplopende bewoners (niet andersom).
- Dat vergt een cultuurverandering: "minder angst voor precedentwerking", "minder gemakzucht", "wantrouwen overwinnen", alternatief voor "beheersdrang". Tegelijkertijd doen deze woorden misschien geen recht aan waar deze reflexen van de overheid vandaan komen. Wat zijn de prikkels die leiden tot beheersdrang? Wat zijn de dilemma's die spelen voor instituties?
- Het vraagt ook om verandering van institutionele structuren. Goede samenwerking met koplopers hangt nog vaak af van een individuele ambtenaar. Initiatieven raken vaak

verschillende afdelingen die niet allemaal welwillend zijn richting een initiatief. Er zijn zaken nodig als kaders, afspraken, aanpassing van knellende wet- en regelgeving.

- Er is niet één ding dat moet veranderen. Het (eco)-systeem moet op alle fronten bewegen.
- Er moet ruimte komen om te experimenteren in deze samenwerking maar wel met bestuurlijke dekking.

Dominante assumpties in de energietransitie limiteren ruimte voor alternatieven

- In de verschillende subgesprekken kwam ook een fundamenteel punt aan bod, namelijk: welke assumpties zijn dominant in (het beleid van) de energietransitie? Sommigen opperden dat 'het beleid' uitgaat van de noodzaak van grootschalige oplossingen. Maar is die noodzaak er wel echt? "De warmtetransitie met koplopers doet het beter dan PAW als geheel".
- Assumpties over grootschaligheid beperken de ruimte voor gedistribueerde alternatieven vanuit de samenleving. Uit de discussie kwam dat gedistribueerd een betere term is dan kleinschalig, omdat 'kleinschalig' de verkeerde indruk zou wekken over de potentie van deze ontwikkeling.
- In die context worden bewonersinitiatieven neergezet als bijzonder en goed, maar tegelijkertijd ook gezien beperkt in hun betekenis voor de energietransitie. Dit wordt bekrachtigd door beleid en kaders die beperkte ruimte en steun geven aan initiatieven uit de samenleving.

Signaleren van nieuwe praktijken

De focus in dit deel van de bijeenkomst ligt op 'moedige praktijken', initiatieven rondom participatie in het aardgasvrij maken van wijken en de samenwerking tussen partijen onderling. Er is moed nodig om te komen tot samenwerking of nieuwe oplossingen. In het land zijn verschillende mensen met zulke moedige praktijken bezig. Anna Kogut interviewt kort twee deelnemers over hun moedige praktijk.

Belangrijke signalen die naar voren kwamen van de moedige praktijken:

- Een gezamenlijk opdrachtgeverschap is in theorie een goede voorwaarde voor succes, maar dat in de praktijk degene die betaalt de feitelijk opdrachtgever is.
- Gemeente(n) zien initiatieven vaak als bijzonder fenomeen, maar niet als een serieuze derde nieuwe weg.
- Suggestie aan gemeenten wordt gedaan om duidelijke richtlijnen op te stellen voor het ontvangen van beschikbare middelen, zodat niet steeds aan nieuwe eisen voldaan hoeft te worden.

Afsluiting

De e-conferentie aan het einde van dit jaar draait om ervaringen uit moedige praktijken, met daaromheen actieve workshops in een programma van onderop. Zo hoopt het OFL te horen welke puzzelstukjes nodig zijn om moedige initiatieven door te laten gaan.

De volgende bijeenkomst is op 8 juli van 13:00 tot 16:00.

Meer informatie over het OFL en Aardgasvrije wijken

Het [Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving \(OFL\)](#) brengt burgers, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en overheid bijeen om mee te denken over en te werken aan oplossingen voor complexe vraagstukken rond de inrichting van de fysieke leefomgeving. Voor deelnemers van het OFL zijn memo's en andere rapporten, verslagen en analyses van het OFL op het gebied van aardgasvrije wijken in te zien/te downloaden via [deze OFL webpagina](#).

